

JEZIK BAŠČANSKE PLOČE

Stjepan Damjanović
Filozofski fakultet Zagreb

U velikom broju studija i napisa o Baščanskoj ploči autori se osvrću i na njezin jezik, ali u pravilu kratko, jednom ili dvjema rečenicama. Najveći dio napora usmjeren je na rekonstruiranje nečitljivih mjesta, a nimalo zanemariv čitljivi dio samo je iznimno potakao na jezičnu analizu. Najčešće se samo konstatira da je ploča pisana hrvatskim jezikom, dok su filološki spremniji istraživači izbjegavali takva imenovanja uočivši odmah da na ploči supostojе i staroslavenski i starohrvatski jezični elementi. Nije bilo pokušaja da se analizom odredi koji je jezični sloj temeljan, a koji se naslojava pa se prema prvom dojmu određivalo je li riječ o "hrvatskom jeziku" ili pak o "staroslavenskom jeziku u koji su ušle i poneke hrvatske jezične osobine". Analiza nekih jezičnih pojedinosti (poluglasi i jat) pokazuje da je temeljni sloj staroslavenski. Autor se ipak ne odlučuje da uz Baščansku ploču upotrijebi termin "hrvatska redakcija staroslavenskog jezika" jer smatra da su nužne nove analize i nova određenja pojmova kao što su "redakcija", "recenzija" i sl. da bi se sa sigurnošću moglo reći je li riječ o hrvatskoj redakciji staroslavenskoga jezika ili o nekom drugom obliku staroslavenskog-starohrvatskoga interferiranja.

(RADOSLAVU KATIČIĆU, ZA NJEGOV 60. ROĐENDAN)

Uistinu impozantna literatura o Baščanskoj ploči ¹ nerijetko se dotiče i jezika kamene kraljevske darovnice, ali najčešće samo kako bi konstatirala da je ploča pisana hrvatskim jezikom i da je ona najstariji spomenik našega jezika. Kada su autori bili jače obuzeti rodoljubljem ili su

1 O tome svjedoči zbornik Baščanska ploča I-II (Zagreb-Krk- -Rijeka 1988, uredili A. Mohorovičić i P. Strčić). Velik je broj bibliografskih jedinica napisan i one se bave različitim aspektima pručavanja Baščanske ploče. Zbornik omogućuje da vidimo u čemu se i koliko napredovalo, a kada je pisanje bilo samo ponavljanje već poznatoga. Naravno, i takvo ponavljanje ima kadšto smisla.

rodoljubne osjećaje namjeravali proizvesti u svojih čitatelja, tada su uz pridjev "hrvatski" dodavali još neke odrednice: "čisti", "narodni", "naš" i sl. Oprezniji i filološki spremniji istraživači nisu se olako razbacivali takvim imenovanjima: oni su odmah primijetili da na ploči supostoje staroslavenske i starohrvatske jezične osobitosti. Nisu se, međutim, mogli složiti koji je jezični sloj temeljan, a koji se naslojava: jedni su bili uvjereni da se radi o staroslavenskom tekstu u koji se probila i pokoja hrvatska jezična individualna crta², a drugi su smatrali da je to starohrvatski tekst s naslojavanjem osobitosti knjiškog crkvenoslavenskog jezika³.

- 2 Tako npr. Franjo Rački 1875. piše: "Naš spomenik, prem svojom sadržinom ne spada među crkvene, prislanja se ipak na nje u jeziku" (Starine VII, str. 159); Dragutin Kniewald u tekstu Bašćanska ploča u Zagrebu (Bogoslovska smotra 4, Zagreb 1934, str. 383-389) tvrdi da je stručnjacima ta ploča "nada sve draga" jer drže da je ona "naš jedini spomenik pisan starim slavenskim jezikom (već u hrvatskoj redakciji)". Zanimljivo je da Kniewald jedini kod nas, koliko znam, upotrebljava taj termin "hrvatska redakcija staroslavenskog jezika" mada on kaže da drugi tako misle. J. Hamm 1952. godine piše: "Prvi je dio...koji svršava u 4. retku - izveden vrlo brižljivo i prema najboljim glagoljaškim tradicijama onoga doba: jezik i pismo su uz neke koncesije živoj riječi odraz jezika i pisma, koji su se upotrebljavali u crkvi (u misalima i drugim liturgijskim knjigama)". On dalje govori da nije bilo razloga da u preostalom dijelu ploče jezik i pismo budu tako brižljivo odnjugovani, što znači da Hamm vidi razliku u jeziku između ta dva dijela. (Datiranje glagoljskih tekstova, Radovi Staroslavenskog instituta 1, Zagreb 1952, str. 22-37).
- 3 Vjekoslav Stefančić je nekoliko puta ponovio stav: "Jezik natpisa je hrvatski s elementima crkvenoslavenskog" (Prvobitno slavensko pismo i najstarija glagoljska epigrafika, "Slovo" 18-19, Zagreb 1969, str. 7-37). On se često vraćao ploči i što se više njome bavio sve su ga više zbunjivale neke pravilnosti koje je u njoj nalazio i starina koja se teško dala podvesti pod odlučne tvrdnje kakva je ona koju sam citirao. I drugi prezaslužni istraživač hrvatske glagoljske epigrafike Branko Fučić misli slično kao i Stefančić. On piše: "Ploča dokumentira živi hrvatski jezik s natruhama knjiškog crkvenoslavenskog jezika..." (Najstariji hrvatski glagoljski natpis, "Slovo" 21, Zagreb 1971, str. 240.) Još određenije kaže u knjizi Glagoljski natpisi (Djela JAZU, knj. 57, Zagreb 1982, str. 46): "Jezik teksta B. ploče je živi, stari hrvatski jezik na svom razvojnem stupnju XI-XII. stoljeća, prožet elementima knjiškog, liturgijskog crkvenoslavenskog jezika".

Neki su autori davali svoja mišljenja i o tome je li jezik jedinstven na cijeloj ploči⁴, a rijetki su se bavili i jezičnim pojedinostima, ali rijetkima i ne osobito često.⁵ U razmatranje koje želi pomoći iznalaženju argumentiranih odgovora na spomenuta pitanja i unekoliko proširiti naše znanje o jeziku ploče poči ćemo od mišljenja uistinu kompetentnog istraživača.

God. 1940. u "Omladini" br. 4 Stjepan Ivšić napisao je ovo: "Bašćanska ploča dragocjen je spomenik za historiju hrvatskog jezika. To je najstariji spomenik u kojem su nam posvjedočene neke individualne crte hrvatskoga jezika, napose čakavskog dijalekta." Ivšić je odmah i nabrojio ono što je smatrao sigurnim: umjesto nosnih samoglasnika e, o na ploči se nalaze usneni **ę** i **ų**, prezent **poręce** u izrazu **lże to poręce** nema na kraju -t kao u staroslavenskom, a tome je dodao i tvrdnju da se u tekstu koji je na ploči napisan kao **crękwo** krije čakavsko **crekva** ili **crikva**. Odmah je uočljivo da Ivšić nije mogao puno toga navesti, ali i ovoliko je dovoljno da utvrdimo kako na ploči hrvatskih jezičnih osobitosti ima pa prema tome posve je opravdano isticati i to da s pločom počinje povijesni, to znači spomenicima zasvjedočeni, razvoj hrvatskoga jezika.⁶ Takve tvrdnje nisu, dakako, isto što i tvrdnja da je ploča pisana (čistim) hrvatskim jezikom. Moramo si postaviti pitanje: Znači li da sve ono što Ivšić nije nabrojao ne pripada hrvatskom?

Zanimljivo je pogledati što nabrajaju autori koji traže staroslavenizme u tekstu. Oni spominju ove riječi: **azъ, lže, juže, svoje, svetaja, svetago, obladajučago, svoeju, živetъ**, uzimajući očito u obzir staroslavenizme i na fonološkoj i na morfološkoj i na leksičkoj razini. Nabrojili su više nego Ivšić, ali sada je važno uočiti ovo: pridodamo li tomu što su oni označili kao osobitost staroslavenskoga jezika ono što je Ivšić naveo kao hrvatsku jezičnu osobitost, sve je to još uvijek samo manji broj leksema s **Bašćanske ploče** i još manji postotak jezičnih signala koje nam ona odašilje. Zašto sve drugo pri tim analizama nije uzeto u obzir? Glavni je razlog što uopće nije lako razvrstavati kada se radi o genetski srodnim sustavima, a tom razlogu o bok možemo staviti drugi: mi ne možemo iole iscrpno opisati hrvatsku redakciju općeslavenskoga književnog (staroslavenskog) jezika jer nam nedostaju podrobnija znanja i o njenom odnosu prema kanonskom staroslavenskom i prema drugim redakcijama. Zato se samo uz puno ograda može odlučiti između termina "hrvatska redakcija staroslavenskoga jezika" i termina "staroslavensko-hrvatski amalgam" kada se želi imenovati idiom kojim je ostvaren tekst **Bašćanske ploče**.⁷ Općenitiji zaključci možda će biti uvjerljiviji pozabavimo li se konkretnim jezičnim osobinama kamene kraljevske darovnice.

1. Rački je još 1875. pisao da pisar **Bašćanske ploče** jako često upotrebljava "obljubljen mu...poluglas".⁸ Tu veliku čestotnost primijetili su i drugi istraživači, lako zapazivši da nema **jera**, nego dolazi samo **lor**. Zaključili su da se radi o grafijskom konzervativizmu, a ne o bilježenju kakvih fonoloških vrijednosti. Vjekoslav Stefanić, koji se ploči mnogoput vraćao, iznio je u jednom od

- 4 Hammovo mišljenje citirano u bilješci broj 2 ponovili su još neki, ali nema sumnje da ima pravo M. Moguš kad kaže: "S jezične strane ne bi se mogle konstatirati razlike između prvog i drugog dijela teksta... To je i razumljivo jer vremenski razmak između dvaju klesanja bio je i suviše malen da bi se pojavile značajnije jezične diferencijacije" (Riječ - dvije o Bašćanskoj ploči), "Kolo" 4, Zagreb 1967, str. 322 - 326.)
- 5 Od pojedinosti najčešće se spominje nosni samoglasnik e u riječi **svoje** koja se nalazi u 4. retku ploče i redovito se tumači kao ostatak pisarske tradicije. Nekoliko istraživača reklo je ponešto i o jerovima (poluglasima), koji su za jezičnu analizu Bašćanske ploče od izvanredne važnosti pa će o njima još biti govora u ovom tekstu.
- 6 To se ističe, međutim, vrlo rijetko. Iznimka je, koliko znam, samo tekst Milana Moguša Riječ - dvije o Bašćanskoj ploči (u povodu 890. godišnjice), "Kolo" V-4, Matica hrvatska, Zagreb 1967, str. 322-326.
- 7 Zanimljivo je da nekoliko autora kaže da jezik Bašćanske ploče podsjeća na onaj u liturgijskim tekstovima. Tako Franjo Rački u svome tekstu Staro-hrvatski glagolski nadpis u crkvi sv. Lucije kod Baške na Krku (Starine JAZU, knj. VII, Zagreb 1875, str. 130-167) piše: "Naš spomenik, prem svojom sadržinom ne spada među crkvene, prislanja se ipak na nje u jeziku...", a J. Hamm u tekstu Datiranje glagoljskih tekstova (Radovi Staroslavenskog instituta 1, Zagreb 1952, str. 22-37) piše: "... jezik i pismo su uz neke koncesije živoj riječi odraz jezika i pisma koji su se upotrebljavali u crkvi..." Očito se, dakle, misli na hrvatsku redakciju staroslavenskog jezika, ali se to rijetko izričito kaže. Hamm je to učinio posredno i u Staroslavenskoj gramatici (Zagreb, 1962, str. 193) kada Bašćansku ploču zajedno s Bečkim listićima, Krakovskim odlomkom i Valunskom pločom stavlja u "prvo razdoblje hrvatske glagoljice". Češki slavist R. Večerka, međutim, izričito stavlja ploču u hrvatsku redakciju staroslavenskoga jezika (usp. Staroslovenština, Praha 1984, str. 29).
- 8 Rački, isto kao 7.

svojih kasnijih radova šire zapažanje o jerovima u njoj očito nezadovoljan da samo konstatira njihovu veliku čestotnost. On piše: "Upotreba poluglasova upućuje na vrijeme kad se već dugo poluglasovi međusobno glasovno već ne razlikuju, a u pisanim se spomenicima tek počeo izostavljati poluglas u otvorenim slogovima, no još nema ni traga punim glasovima na mjestu poluglasa u zatvorenim slogovima. Na ploči se naime poluglasovi gotovo posve pravilno upotrebljavaju (ispao je poluglas samo u *dni*, *poslŕ*, *v-otocŕ*, *obladajućago* i *sdŕ*, suvišan je u *kŕrainu*); nema primjera punoga glasa na mjestu poluglasa, niti poluglasa na mjestu punog glasa, tek je nešto nejasan slučaj drugog poluglasa u riječi *Kosmŕta*".⁹ U vezi s nabrojenim leksemima valja primijetiti da se glagol *obladati* i njegovi oblici i u tzv. kanonskim tekstovima javljaju bez jerova i da ih rječnici također donose bez jerova; slično je s oblicima imenice *dŕnŕ*- osobito često bez jerova dolaze *dni* i *dne*. Oblici *poslŕ* i *v-otocŕ* ne pripadaju onim dijelovima ploče kojih je čitanje neprijeporno. No i kad bismo sve navedene primjere uzeli kao odstupanja od pravilne uporabe jerova, morali bismo reći ovo: *Baščanska ploča* dosljedno kao malo koji stari slavenski tekst poštuje zakon otvorenih slogova, tj. zakon po kome svaki slog mora završavati samoglasnikom, a koji je jedan od temeljnih zakona u praslavenskom i u staroslavenskom jeziku (a-zŕ o-pa-tŕ dŕnŕ-ŕi-ha pi-sa-hŕ itd.). Da bi pisao u skladu s tim zakonom, pisar je stavio drugi poluglas i u Kosmatovo ime (ko-sŕ-mŕ-ta), a "suvišni" jor u riječi *kŕrainu* samo potcrtava tu svjesnu namjeru da se piše u skladu sa spomenutim zakonom.

Za nesačuvane staroslavenske tekstove iz 9. stoljeća pretpostavljamo pravilnu upotrebu oba jera, ali sačuvani tekstovi iz 10. i 11. stoljeća (koje sve ubrajamo u tzv. *kanon*) ne čuvaju tu sliku neizmijenjenom, osim *Kijevskih listića* koji samo neznatno odstupaju od te pretpostavljene i pravilne upotrebe (dvaput se javlja jor u leksemu *vŕsŕhŕ* na mjestu gdje bismo očekivali jor). Svi ostali kanonski tekstovi bilježe međusobno zamjenjivanje jerova (pritom jor primjetljivo češće stoji na mjestu jera nego obratno) i tzv. vokalizaciju (jaki jor često prelazi u e, a jaki jor još češće u o). Kadšto se ne bilježe tzv. slabi jerovi, češće je to u sredini nego na kraju riječi.¹⁰

Za tekstove koji nisu kanonski, ali su im bliski po vremenu nastanka, a za koje stručnjaci tvrde da su pisani u Hrvatskoj ili blizu njezina teritorija, moglo bi se, kratko, o jerovima reći ovo: *Bečki listići*, najstariji spomenik hrvatske redakcije ima samo jor i taj je nalik na onaj na *Baščanskoj ploči*, ali se javlja tipični hrvatski štapić (T) na mjestu izostavljenog poluglasa i između dva suglasnika koji nisu prije bili sastavljeni jerovima (esTm , prinesTli).¹¹ *Splitski odlomak misala* iz 13. stoljeća, karakterističan inače po znatnom prodoru ikavizama u tekst, ima također samo jor koji se kadšto izostavlja, ali se nikada ne zamjenjuje ni štapićem ni apostrofom, a osobito je zanimljivo da se "ni jedan put ne reflektira punim vokalom, niti ikada stoji na krivom mjestu."¹²

Za *Grškovićev odlomak apostola*, za koji se pretpostavlja da je nastao u XII. stoljeću i to negdje u današnjoj južnoj Bosni, ili u Hercegovini, ili u današnjoj Crnoj Gori, Jagić kaže: "Mjesto dva slaba vokala Grškovićev odlomak piše jedan i to ŕ onako kao na bečkim listićima. Ali taj se vokal stavlja vrlo pomno..."¹³

Iz XII. stoljeća je i *Mihanovićev odlomak apostola*, njegovo teritorijalno određenje je slično kao kod *Grškovićeva*, a za jerove u tom fragmentu Jagić konstatira da dolazi samo jedan znak ( ), da taj nigdje nije zamijenjen tzv. punim samoglasnicima, da nije nigdje ni izostavljen te da je "u našem fragmentu vrlo često poluglas i onamo stavljen gdje mu nije nikako mjesto."¹⁴

Ako bismo sada pet spomenutih tekstova pisanih na hrvatskom tlu ili negdje u njegovoj

9 Vjekoslav Štefanić, *Baščanska ploča*, Enciklopedija Jugoslavije, sv. 1, A-Bork, Leksikografski zavod FNRJ, Zagreb MCMLV, str. 384-387.

10 Ovdje govorimo kako su jerovi u kanonskim tekstovima bilježeni. Što takvo bilježenje signalizira o izgovoru, drugo je pitanje. O tome kako se jerovi bilježe u pojedinim kanonskim tekstovima dovoljno opširno i pregledno piše A. Leskien u *Handbuch der altbulgarischen (altkirchenslavischen) Sprache*, Heidelberg 1922, str. 27-32.

11 S(tjepan) (všić): *Bečki listići*, Hrvatska enciklopedija, sv. II, Autonomaši - Boito, str. 324.

12 Vjekoslav Štefanić, *Splitski odlomak glagoljskog misala* starije redakcije, "Slovo" 6-8 (Vajsov zbornik), Zagreb 1957, str. 54-133.

13 Vatroslav Jagić, *Grškovićev odlomak glagoljskog apostola*, "Starine" 26, Zagreb 1893, str. 33-161; citat sa stranice 42; Jagić navodi i neka ne osobito česta odstupanja od pravilne uporabe.

14 Vatroslav Jagić, *Grada za glagolsku paleografiju*, I. Mihanovićev odlomak apostolara glagoljskoga; rukopis roda hrvatskoga, Rad JAZU, knj. II, Zagreb 1868, str. 1-35; citat sa stranice 31. Jagić dalje nastavlja: "Ja se neopominjem u čitavoj starobugarskoj književnosti toll čudnovata običaja, kao što ga puka dva lista našega fragmenta u tolikoj možini iznose na vidjelo. Skoro da i neima dva suglasa zasebice, a da ih nebi rastavljao polugas, osobito na početku riječi te ako dolazi muta cum liquida." Jagić navodi puno primjera (npr. *pŕi*, *pŕieno*, *pŕŕemudŕosti* itd.).

blizini (**Bašćanska ploča**, **Bečki listići**, **Splitski odlomak misala**, **Grškovićev odlomak apostola**, **Mihanovićev odlomak apostola**) uzeli kao cjelinu, mogli bismo u vezi s poluglasovima utvrditi ovo: 1) uvijek se upotrebljava samo jedan znak, 2) taj znak je, osim kod **Mihanovićeva apostola**, uvijek **ŷor**, 3) nikada se poluglasi ne zamjenjuju tzv. punim samoglasnicima, 4) nikada nisu ispušteni na mjestima gdje ih očekujemo (uz mala odstupanja **Splitskog misala**), 5) pojavljuju se i na mjestima gdje ih u praslavenskom nije bilo - s jasnom tendencijom da razbiju kombinacije konsonant + sonant jer su mnogi među pisarima očito i takve kombinacije držali protivnima zakonu otvorenih slogova. Spomenute osobine, ne samo što okupljaju spomenutih pet tekstova, nego ih i jasno odvajaju od tzv. kanonskih tekstova uz napomenu da činjenica što kada se odlučuju za samo jedan grafem najčešće uzimaju **ŷor** ima svoje uporište u "kanonskoj fazi". I tamo, kao što smo vidjeli, kada dolazi do međusobnog zamjenjivanja, **ŷor** znatno češće stoji na mjestu očekivanoga **ŷera** nego obratno, ali sigurno ima veze i s izgovorom **ŷerova** na hrvatskom tlu.

Osobitu pažnju zaslužuje činjenica da u našim tekstovima **ŷerovi** odlično čuvaju svoje mjesto i da skoro nikad nisu, pa čak ni u korijenskim slogovima, zamijenjeni tzv. punim vokalima.¹⁵ Te činjenice govore, po mome mišljenju, protiv rasprostranjenog mišljenja da su **ŷerovi** u tim tekstovima samo elementi grafijske konzervativnosti i da nemaju nikakvu fonološku vrijednost. Valja imati na umu da se radi o književnim tekstovima za realiziranje kojih su uvijek postojala posebna pravila (bilo napisana, bilo "s koljena na koljeno" prenošena) koja se nisu morala podudarati s pravilima u govoru kraja gdje je tekst nastao. Ako se čak i u tekstovima koji u drugim elementima pokazuju znatno pomlađivanje (npr. **Splitskom odlomku misala**) čuva dobro **ŷor** (pa npr. piše **edŷŷ, vŷŷŷ**), onda mislim da takvo uporno pisanje poluglasi ne možemo potpuno objasniti samo grafijskim konzervativizmom pa sve kad bismo uzeli da je upravo umijeće u pisanju **ŷerova** bilo najvažniji kriterij za ocjenu pisareve pismenosti i da stoga oni kadšto oblikuju artifičijalne strukture. I istraživanja hrvatskoglagoljskih tekstova (iz 14. i 15. stoljeća), koja je na reprezentativnom uzorku liturgijskih kodeksa proveo M. Mihaljević, upućuju na zaključak da se za tekstove 12. i 13. stoljeća smije pretpostaviti izgovor **ŷora** i to, kao što Mihaljević s pravom naglašava, izgovor koji nije **a**.¹⁶

Svojedobno je St. Kuljbakin čuvanje **ŷera** u pravopisu **Miroslavljeva evanđelja** dovodio u vezu s izgovorom toga samoglasnika u srpskim govorima 12. stoljeća¹⁷, a A. Belić je tvrdio da se taj samoglasnik izgovarao kao "prigušeno a".¹⁸ To je onda Vj. Štefanić primijenio na hrvatskoglagoljske spomenike naglašavajući da se puni samoglasnik **a** najranije potvrđuje u **Ljubljanskom homilijaru** iz XII. stoljeća.¹⁹

Sa sigurnošću možemo tvrditi da su hrvatskoglagoljskim tekstovima do 13. stoljeća jake **ŷerove** izgovarali i da je taj izgovor bio određen normama o izgovoru staroslavenskih, to će reći književnih tekstova. To dalje znači da se taj izgovor mogao i nije morao podudarati s eventualnim izgovorom **ŷerova** u pojedinim govorima. Kada u **Bašćanskoj ploči** nalazimo **Zvŷenimirŷ**, ne možemo točno znati kako su **ŷerove** realizirali, ali je sigurno da se taj izgovor razlikovao od izgovora drugih samoglasnika (od **a, e, i, o, u**). Danas ih možemo realizirati kako se dogovorimo.

2. Grafem **ŷat** javlja se na ploči devet puta; dvaput on označava skupinu **ŷa** (**staŷ lucieŷ**), triput se javlja kao grafički morfem u lokativu s prijedlogom (**o ledinŷ, vŷlucŷ, vŷotocŷ**), jednom u kontrahiranom imperfektu pomoćnog glagola (**bŷeŷe**). U svim tim primjerima **ŷat** stoji u skladu sa staroslavenskom normom i to, uz činjenicu da nigdje nemamo zamjenu **ŷata** samoglasnicima **i** ili **e**, pokazuje da imamo posla s pisarom koji dobro zna tu normu. Tri naredna primjera s **ŷatom** ipak zaslužuju komentar (imenice **krŷbavŷe** i **crŷkŷŷ** te prilog **sdŷe**)

Oblik **krŷbavŷe** istraživači povezuju s imenicom **ŷupan** i tumače kadšto kao genitiv, tj. izraz bi imao značiti **ŷupan Krbave**. Dio teksta o kome govorimo nalazi se na jednom od slabije čitljivih mjesta na ploči (u njezinu 5. retku), ali većina istraživača drži da tekst glasi **mi ŷupanŷ desimra krŷbavŷe** pa ako bismo ovo **krŷbavŷe** shvatili kao genitiv, morali bismo se zapitati otkud **ŷ** kao genitivni gramatički morfem. Očekivali bismo **i** (prema stsl.y) ili **e** (prema stsl.e). Jasno je da se o genitivu

15 U Grškovićevu odlomku nalazimo npr. togda, što je očito utjecaj staroslavenskih tekstova.

16 M. Mihaljević, *Generativna fonologija hrvatske redakcije crkvenoslavenskog jezika*, doktorska radnja u strojopisu, Zagreb 1984, str. 62.

17 St. Kuljbakin, *Paleografska i jezična ispitivanja o Miroslavljevju evanđelju*, Sr. Karlovci 1925, str. 45.

18 A. Belić, *Učesće sv. Save i njegove škole u stvaranju nove redakcije srpskih ćirilskih spomenika*, *Svečesavski zbornik*, knj. 1, Beograd 1936, str. 223.

19 Vj. Štefanić, isto kao 12.

uopće i ne radi, nego ili o besprijedložnom dativu ili o besprijedložnom lokativu. Jedan i drugi nalazimo u kanonskim staroslavenskim tekstovima.²⁰ Značenje spomenutog izraza je **župan u Krbavi** (ako je lokativ) ili **župan Krbavi** (ako je dativ).

Brijantan znalac Stjepan Ivšić proglasio je oblik **crĕkavŭ** čakavizmom, a to su odmah prihvatili drugi istraživači, pretpostavljajući čitanje **jata** kao *i*. Navođeni su u prilog toj tvrdnji oblici kao što je **Crikvenica**, a glavni dokaz svima je to što u štokavskom nema oblika **crĕkva** nego samo **crkva**. Oblik zapisan u **Bašćanskoj ploči** doista je bliži čakavskom nego štokavskom, ali je još bliži staroslavenskom akuzativu **crĕkavĕ**, na što su istraživači zaboravili. Osim toga, moramo si postaviti pitanje jesu li **jat** čitali kao *i* samo u tom primjeru ili i u svim drugim primjerima gdje nalazimo grafem **jat**. Jasno je da nisu čitali ni u jednom od tih primjera jer na ploči ne nalazimo, kao što sam već istaknuo, ni ikavski ni ekavski refleksi **jata**. Sve to opet ukazuje na potrebu da istraživači na književnojezične tekstove ne primjenjuju pravila iz kojega govora. Da je htio napisati čakavski oblik, pisar bi napisao **crĕkav**, a ne bi na mjestu samoglasnika *i* pisao **ĕ**, a na mjestu samoglasnika *a* - **ĵor**. Jasno da se korijen **crĕk-** ne podudara ni sa staroslavenskom normom pa smo najbliži istini ako kažemo da je nastao kao rezultat interferiranja čakavskog i staroslavenskog.²¹

Prilog **sdĕ** morao bi u skladu sa staroslavenskom normom glasiti **sdde**. Sufiks **-dĕ** ipak nije nepoznat kanonskim staroslavenskim tekstovima, a da on nije bio nimalo rijedak pokazuje i stanje u našim govorima gdje alterniraju **-dje/-di/-de**. Sve zajedno pokazuje da pisar **Bašćanske ploče** zna gdje, po staroslavenskoj normi, dolazi **jat** i da u skladu s tom normom postupa te da u okviru najstarijih tekstova pisanih glagoljicom na hrvatskom tlu ili u njegovoj blizini ploča i u tom pogledu spada u sam vrh (zajedno s **Bečkim listićima** i **Mihanovićevim odlomkom apostola** - koji samo na dva mjesta ima **e** na mjestu **ĕ**, a bolje čuva **jat** od **Grškovičeva odlomka apostola** - u kojemu se nešto češće zamjenjuju **jat** i **e** - te od **Splitskog odlomka misala** koji je već značajnije ikaviziran).

3. Za ovu sam priliku odabrao dvije važne jezične pojedinosti i pokušao sam njihovu realizaciju na **Bašćanskoj ploči** dovesti u vezu sa starohrvatskim i staroslavenskim najstarijim tekstovima. Ta analiza i sve ono što se na prvi pogled može na ploči uočiti pokazuje nam da je temeljni jezični sloj kojim je ona pisana - staroslavenski. Bit će potrebno još mnogo analiza a morat ćemo razriješiti i neke dvjboje teorijske naravi (npr. definicija redakcije i recenzije staroslavenskoga jezika te njihovi međusobni odnosi i odnos prema klasičnim, tzv. kanonskim staroslavenskim tekstovima) pa da možemo reći je li ovdje riječ o hrvatskoj redakciji staroslavenskoga jezika ili se radi o nekom drugom obliku interferiranja staroslavenskoga i starohrvatskoga idioma.

LITERATURA

V. Jagić, **građa za glagolsku paleografiju, I. Mihanovićev odlomak apostolara glagolskoga; rukopis roda hrvatskoga**, Rad JAZU, knj. II, Zagreb 1868.

F. Rački, **Staro-hrvatski glagolski nadpis u crkvi sv. Lucije kod Baške na Krku**, Starine JAZU, knj. VII, Zagreb 1875.

V. Jagić, **Grškovičev odlomak glagolskog apostolara**, Starine JAZU, knj. 26, Zagreb 1893.

A. Leskien, **Handbuch der altbulgarischen (altkirchenslavischen) Sprache**, Heidelberg 1922.

S. Kuljbakin, **Paleografska i jezična ispitivanja o Miroslavljevu Jevanđelju**, Sr. Karlovcu 1925.

D. Kniewald, **Bašćanska ploča**, Bogoslovska smotra 4, Zagreb 1934.

A. Belić, **Učešće sv. Save i njegove škole u stvaranju nove redakcije srpskih ćirilkičkih spomenika**, Svetosavski zbornik, knj. 1, Beograd 1936.

S(t.) I(všić), **Bečki listići**, Hrvatska enciklopedija, sv. II, Autonomaši-Boito, Zagreb 1942.

J. Hamm, **Datiranje glagoljskih tekstova**, Radovi Staroslavenskog instituta 1, Zagreb 1952.

V. Štefanić, **Bašćanska ploča**, Enciklopedija Jugoslavije, sv. 1. A-Bork, Leksikografski

20 Takav dativ i lokativ nisu česti ni u kanonskim tekstovima, ali posvuda ipak dolaze. Npr.: u Assemanovu evanđelistaru: *stāgo oca theodora arhiēppa carigradē* (= u Carigradu); u Suprasalskom zborniku: *sofēsō ĩraneny kosti naše semēmēstē* (= na ovom mjestu); Marijinsko evanđelje: *cēsarō ljudeomē* (= car Židovima), *bratŭže iēkovu* (brat Jakovu) itd.

21 I u kasnijim hrvatskoglagoljskim tekstovima supstojat će osnove **crk-** i **crĕk-** i to ne samo u nominativu i akuzativu. I lelimičan pogled u Brevijar Vida Omišljanina, Ročki misal ili Misal Illirico 5 potvrđuje tu supstojanje.

zavod FNRJ, Zagreb MCMLV.

V. Štefanić, **Splitski odlomak glagoljskog misala starije redakcije**, Slovo 6-8 (Vajsov zbornik), Zagreb 1957.

J. Hamm, **Staroslavenska gramatika**, Zagreb 1962.

M. Moguš, **Riječ-dvije o Bašćanskoj ploči (u povodu 890. godišnjice)**, Kolo 4, Matica hrvatska, Zagreb 1967.

V. Štefanić, **Prvobitno slavensko pismo i najstarija glagoljska epigrafika**, Slovo 18-19, Zagreb 1969.

B. Fučić, **Najstariji hrvatski glagoljski natpisi**, Slovo 21, Zagreb, 1971.

B. Fučić, **Glagoljski natpisi**, Djela JAZU, knj. 57, Zagreb 1982.

M. Mihaljević, **Generativna fonologija hrvatske redakcije crkvenoslavenskog jezika**, doktorska radnja u strojopisu, Zagreb 1984.

R. Večerka, **Staroslovenština**, Praha 1984.

Bašćanska ploča I-II (Priredili A. Mohorovičić i P. Strčić), Zagreb-Krk-Rijeka 1988.

Zusammenfassung

Stjepan Damjanović

Die Sprache von "Bašćanska ploča" (Die Steintafel von Baška)

In einer Mehrzahl von Abhandlungen über Bašćanska ploča berücksichtigen die Verfasser auch die Sprache, in der Regel kurz, nur in einem oder zwei Sätzen. Die größten Bemühungen sind auf die Rekonstruierung der unlesbaren Teile gerichtet, dagegen nicht weniger interessanter lesbarer Teil regte eine Sprachanalyse selten an. Gewöhnlich wird festgestellt, daß die Tafel in der kroatischen Sprache geschrieben ist, während die philologisch gut unterrichtete Forscher vermeiden diesartige Nennungen, indem sie das Vorhandensein der altslawischen und altkroatischen Sprachelemente entdeckten. Man versuchte noch nicht in einer Analyse sprachliche Grundsichte und darauf geschichtete Sprachelemente zu bestimmen. Nach dem ersten Eindruck wurde bestimmt, ob es sich um "die kroatische Sprache mit den Elementen der alten slawischen liturgischen Sprache" handelt oder um "die altslawische in der manche kroatische Spracheigenschaften hereingekommen sind".

Die Analyse mancher Spracheinzelheiten (Halblaute und "Jat") weist auf altslawische Grundsicht hin. Der Verfasser hat sich trotzdem nicht entschieden den Fachausdruck "kroatische Redaktion des altslawischen" zu verwenden, weil er neue Analyse und neue Begriffsbestimmungen als nötig hält, wie z.B. "Redaktion", "Rezension" usw, um mit Sicherheit sagen zu können, ob es um kroatische Redaktion des altslawischen oder um andere Formen der altslawischen - altkroatischen Interferenz geht.